

ROMA HUKUKUNDA SORUMLULUK*

Arş. Gör. Övünç GÜVEL**

THE LIABILITY IN ROMAN LAW

ÖZ

Türk-İsviçre hukukları özellikle borçlar hukuku alanında Roma Hukukundan büyük ölçüde etkilenmiştir. Sorumluluk sadece borçlar hukukunun değil, tüm özel hukukun en önemli konularından birisidir. Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan sorumlulukla ilgili kurallar ve kıstaslar incelendiğinde bunların temelini Roma Hukukunda olduğu görülecektir. Kast, ağır ihmâl ve hafif ihmâl gibi kusur türleri, sorumsuzluk anlaşmaları, fayda teorisi gibi, mücbir sebep gibi pek çok kurum Roma Hukuku kökenlidir. Bunların daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanması için Roma Hukuku incelenmelidir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sorumluluk, Kast, Ağır İhmâl, Mücbir Sebep, Fayda Teorisi

* Kabul Edildiği Tarih: 14.12.2017

DOI Numarası: [10.15337/suhfd.359990](https://doi.org/10.15337/suhfd.359990)

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

E-mail Adresi: ovunc_güvel@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4731-845X

ABSTRACT

Turkish-Swiss law has been greatly influenced by Roman law, especially in the area of law of obligations. The liability is one of the most important issues of not only law of obligations but also all private law. When examining the rules and criterias for the liability in the Turkish Code of Obligations, it will be seen that the basis of these is in Roman law. Many institutions, such as intent, types of negligence such as gross and slight negligence, irresponsibility agreements, the theory of utility, are the origins of Roman law. For better understanding and interpretation of these, Roman law should be examined.

KEYWORDS: *Liability, Intent, Gross Negligence, Force Majeure, The Theory of Utility*

I. GİRİŞ

Sorumluluk kavramı hukukun en önemli konularından birisini oluşturmaktadır. Borçluların hangi şartlar altında, ne tür ölçütlere göre sorumlu olacağını belirlemek önemlidir. Zarar gören kişilerin tatmin edilmesi, oluşan zararların tazmin edilmesi açısından borçlunun sorumluluğunun sınırlarını iyi çizmek gerekmektedir.

Tüm hukuk düzenlerinde, sorumluluk konusunda tarih boyunca iki temel ilke uygulanmıştır. Bunlardan birincisi kusursuz sorumluluktur. Özellikle ilkel hukuklarda, zararın oluşması yeterli görülüp, failin kusurlu olup olmadığına bakılmamıştır. Bu sorumluluk türünde önemli olan dış dünyaya yansıyan sonuçtur. Daha gelişmiş toplum ve hukuk düzenlerinde ise kusur sorumluluğu esas alınmış, failin ruhsal yapısı da incelenmiştir.

Roma Hukukunda da en eski dönemlerde kusursuz sorumluluk hâkimken; zaman içinde kusur kavramı oluşmuş, böylece kusur sorumluluğuna doğru geçiş başlamıştır. Iustinianus döneminde ise kusur sorumluluğu temel ilke haline gelmiş ve borçlunun kusurunun hangi ölçütlere göre belirleneceği, hangi şartlarda sorumluluğun ortadan kalkacağı düzenlenmiştir. Roma hukukundan etkilenen modern hukuk sistemlerinde de kusur sorumluluğu esas alınmış ve Roma'daki temel ilkeler benimsenmiştir.

Çalışmamızda sorumluluk kavramı genel olarak incelenmiş ve sorumluluk türleri, Roma hukukunda sorumluluk kavramı ve gelişimi

açıklanmıştır. Kusursuz sorumluluk ve bunun en önemli örneği olan custodia, kusur kavramı ve türleri, sorumluluk ölçütleri açıklanmıştır.

II. SORUMLULUK KAVRAMI

Sorumluluk kavramının iki anlamı vardır. İlk olarak sorumluluk, borçlunun sorumluluğunun hangi hukukî ilişkiden kaynaklandığını göstermektedir. Genel davranış kurallarına aykırılık halinde haksız fiil sorumluluğu, aradaki sözleşme ilişkisine aykırılık varsa akdî sorumluluk vardır. Bu sorumluluğa “-den sorumluluk” adı da verilmektedir¹.

Sorumluluk kavramının ikinci anlamı ise, borçlu borcunu ödemediği takdirde, malvarlığına alacaklının talebiyle devlet organları tarafından el konulması ve borçlunun da buna katlanması yükümlülüğüdür. Alacaklı, borcunu yerine getirmeyen borçluya karşı cebr-î icra organlarına başvurur. Bu sorumluluk türüne “ile sorumluluk” adı da verilmektedir. Modern hukuklarda malvarlığı ile sorumluluk ilkesi uygulanmaktadır².

III. SORUMLULUK TÜRLERİ

A) Akdî Sorumluluk- Akit Dışı Sorumluluk

Sorumluluk taraflar arasındaki hukukî ilişkiden doğmuşsa burada akdî sorumluluk vardır³. Akdî sorumlulukta borçlu borcunu hiç veya gereği gibi yerine getirmediği için sorumlu olur. Örneğin; ariyet aldığı atı geriye vermeyen, kira parasını ödemeyen kiracı, sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.

Akit dışı sorumlulukta ise arada daha önce kurulmuş bir hukukî ilişki bulunmamaktadır. En önemlisi haksız fiil sorumluluğudur. Burada bir kimse, daha önce arasında hukuki ilişki bulunmayan bir kimseye, hukuka aykırı bir

¹ Akıncı, Borçlar, 41; Eren, 84; Kılıçoğlu, 31; Oğuzman/Öz, 17; Schwarz, Borçlar, 76.

² Akıncı, Borçlar, 41; Eren, 84; Kılıçoğlu, 31; Oğuzman/Öz, 17; Schwarz, Borçlar, 77. Borçlunun alacaklıya karşı malvarlığıyla sorumluluğu gerçek ve teknik anlamda sorumluluktur. “Den sorumluluk”ta zarar veren haksız fiilinden, özen borcunun ihlalinden, belirli ve tipik tehlikeden ya da sözleşmenin ihlalinden doğan zararı tazmin yükümlülüğü altındadır. Burada sorumluluk teknik anlamda kullanılmayıp, zararı tazmin yükümlülüğü anlamına gelir (Eren, 83, 84).

³ Akıncı, Roma, 32; Tandoğan, 5. Akdî sorumluluk TBK m. 112 (BK m. 96) vd. da borçların ifa edilmemesi başlığı altında hükme bağlanmıştır.

fiiliyle zarar vermiştir ve bu zararı tazmin etme yükümlülüğü altındadır⁴. Birisini yaralayan, öldüren, malına zarar veren kişi haksız fiilinden dolayı sorumlu tutulur.

Roma hukukunda akdî sorumluluktan söz edebilmek için arada bugünkü anlamda contractus (sözleşme) bulunması gerekmiyordu. Taraflar arasında kurulmuş herhangi bir hukukî ilişkinin ihlali de akdî sorumluluk kapsamına giriyordu⁵. Örneğin vekâletsiz iş görmede, vekâletsiz iş gören başladığı işi özenle yapmadıysa ya da intifa hakkı sahibi, hakkını uygun kullanmazsa akdi sorumluluk söz konusuydu.

B) Şahıs ile Sorumluluk - Malvarlığı ile Sorumluluk

Şahıs ile sorumluluk, alacaklının borcunu ödemeyen borçlunun şahsına el koymasıdır. Roma Hukukunun ilk dönemlerinde borcunu ödemeyen borçluya karşı çok katı icra usûlleri vardı. Alacaklı, manus inectio yoluyla borçluya el koyar ve altmış gün boyunca zincire vurulu halde hapsederdi. Bu süre içinde de borç ödenmediği takdirde, alacaklı borçluyu isterse öldürebilir, isterse Tiber nehrinin karşı kıyısına götürüp köle olarak satabilirdi⁶. Bu çok katı icra usulü, Lex Poetilia ile biraz yumuşatılmaya çalışıldı. Alacaklının elinden borçluyu öldürme ve zincire vurma imkânları alınmıştı, ancak alacaklı yine de borçlunun şahsına el koyabiliyor ve borç ödeninceye kadar onu çalıştırabiliyordu⁷.

Roma Hukukunda malvarlığı ile sorumluluk praetorların çalışmaları sonucunda uygulanmaya başlandı. Praetor'lar, borçlunun şahsı üzerindeki icra yolları yerine, mallarına el konulmasına yönelik icra yolları uygulamaya başladılar. Şahsî icra yerine aynî icra uygulanmaya başladı⁸. Başlangıçta aynî icra, külli icra niteliğinde yani borçlunun tüm malvarlığı üzerindeydi. Bazı

⁴ Akıncı, Roma, 32; Di Marzo, 87; Umur, Roma, 501.

⁵ Umur, Roma, 501.

⁶ Karadeniz Çelebican, 327; Rado, 17; Schwarz, Roma, 90. Günümüz için bu usûl çok vahşi görünse de, borçlunun alacaklıların sınırsız intikam duygularına terk edildiği ilkel hukuklarla karşılaştırıldığında, kanunla bir sınır çizilmesi açısından önemlidir (Schwarz, Roma, 91).

⁷ Karadeniz Çelebican, 328; Rado, 17.

⁸ Karadeniz Çelebican, 351.

malların satışı borcun ödenmesine yetse bile, borçlunun tüm malları satışa çıkarılırdı⁹. Bonorum vendito adı verilen bu usûlde açık arttırma sonucu mallar en yüksek fiyatı teklif edene devredilirdi. Bu kişi, borçlunun aktiflerinde onun halefi olur ve taahhüt ettiği miktarı öderdi¹⁰.

Iustianianus döneminde ise, mallar üzerinde külli icra yerine, borcu ödemeye yetecek malların haczi usûlü yerleşti. Başlangıçta sadece belirli durumlar için öngörülen, daha sonra ise genel usûl haline gelen distractio bonorum uygulanmaya başlandı¹¹. Borçlunun malları parça parça ve alacakları karşılamaya yetecek oranda satılmaya başlandı.

C) Sınırlı Sorumluluk- Sınırsız Sorumluluk

Sınırsız sorumluluk, borçlunun borcundan tüm malvarlığı ile sorumlu olmasıdır. Modern hukuklarda da geçerli olan sorumluluk türü budur¹². Alacaklı, borç ödenmediği takdirde, borçlunun malvarlığının aktif kısmındaki tüm mallara ve haklara cebr-i icra yoluyla el koyabilir. Bu sorumluluğa kişisel sorumluluk adı da verilmektedir¹³. Kural olarak borçlunun tüm malvarlığına el konulabilir. Ancak borçlunun ve ailesinin hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli olan ve İİK. m. 82’de düzenlenen bazı mallar bunun dışındadır.

Malvarlığı ile sorumlulukta genel ilke sınırsız sorumluluktur. Fakat borçlunun sorumluluğu bazı hallerde belirli mallarla ya da miktarla sınırlanmıştır¹⁴. Sorumluluk malvarlığındaki belirli mallarla sınırlanmışsa eşya ile sınırlı sorumluluk vardır. Buna konu itibarıyla sınırlı malvarlığı ile sorumluluk denir. Örneğin devletin mirasçılığı halinde, devlet terekenin borçlarından sadece kendisine intikal eden mallarla sınırlı olarak sorumludur. Bazen de borçlunun sorumluluğu belli miktara kadar sınırlanmıştır. Otelciler için TBK m. 576’da öngörülen sorumluluk günlük konaklama bedelinin üç katıyla

⁹ Günal/Küçükgüngör, 45; Karadeniz Çelebican, 352; Tahiroğlu/ Erdoğmuş, 258.

¹⁰ Karadeniz Çelebican, 351, Tahiroğlu, 39.

¹¹ Günal/Küçükgüngör, 45.

¹² Akıncı, Borçlar, 42; Eren, 86; Kılıçoğlu, 32; Oğuzman/Öz, 16; Schwarz, Borçlar, 85.

¹³ Kişisel sorumluluk yukarıda görülen eski devirlerde uygulanmış olan şahıs ile sorumluluktan tamamen farklıdır. Şahıs ile sorumlulukta alacaklı borçlunun şahsına el koyuyordu (Oğuzman/Öz, 16; Schwarz, Borçlar, 85).

¹⁴ Akıncı, Borçlar, 43; Eren, 86; Kılıçoğlu, 32, Oğuzman/Öz, 17; Schwarz, Borçlar, 89.

sınırlanmıştır. Bir borca kefil olan kişi de senette belirtilen miktarla sorumludur¹⁵.

Roma Hukukunda da sınırlı sorumluluk sayılabilecek bir hal vardı. Aile babası ya da efendi, kölesine veya aile evladına işletmesi için peculium denilen mal ya da haklar vermişse, bunlarla yapılan hukukî işlemlerden doğan borçlardan sadece peculium oranında sorumluydu¹⁶.

IV. ROMA HUKUKUNDA SORUMLULUK TÜRLERİ

A) Kusursuz Sorumluluk

Tüm hukuk düzenlerinde farklı devirlerde uygulanan iki sorumluluk prensibi vardır. İlkel hukuklarda olduğu gibi, Roma Hukukunun eski dönemlerinde de kusursuz sorumluluk ilkesi hâkimdi. İlkel hukuklarda kişinin iç dünyası değil, dış olaylar göz önünde tutulduğu için zararın meydana gelmesi yeterliydi. Kusur sorumluluğu ise kişinin kusurunu aradığı için daha gelişmiş bir hukuk düzenini gerektirmektedir. Roma Hukukunda, Klasik dönemin sonlarından itibaren kusur sorumluluğuna doğru geçiş olmuş, Iustianianus dönemine gelindiğinde ise kusur sorumluluğu temel ilke haline gelmiştir¹⁷.

Roma Hukukundan etkilenen, 19. ve 20. yüzyıl kanunlarında da temel ilke olarak kusur sorumluluğu benimsenmişti. Ancak sanayi devrimiyle birlikte makineleşmenin artması, büyük işletmelerin kurulması ve bunların toplum için yarattığı tehlikeler karşısında kusur sorumluluğu yetersiz kaldı. Gösterilen bütün dikkat ve özene rağmen önlenemeyen zararların ortaya çıkması, bu zararlardan sorumluluk için kusurun yetmeyeceği anlayışını yerleştirdi ve tehlike sorumluluğu ortaya çıktı¹⁸. Bunun dışında hakkaniyet, dikkat ve özen

¹⁵ Oğuzman/Öz, 17.

¹⁶ Karadeniz, Peculium, 185; Rado, 163. Bir başka deyişle köle ya da aile evladının borçlarından, sadece peculium'a dahil malvarlığıyla değil tüm malvarlığıyla sorumluydu. Ancak bu sorumluluk peculium miktarı kadardı (Karadeniz, Peculium, 185).

¹⁷ Erdoğan, Roma, 29; Karadeniz Çelebican, 288; Tahiroğlu, 43; Rado, 23.

¹⁸ Schwarz, Borçlar, 101 vd.; Rado, 30, Tandoğan, 92. Örneğin İsviçre'de 1905 tarihli Demiryollarının ve Vapur İşletmelerinin Mesuliyet Mükellefiyetleri Hakkında Federal Kanun, 1932 tarihli Motorlu Nakil Vasıtaları ve Bisikletlerle Seyrüsefer Hakkında Federal Kanun çıkarıldı (Schwarz, Borçlar, 102); Türk hukukunda da tehlike

gösterilmesi düşünceleri de kanunlarda kusursuz sorumluluk türlerinin düzenlenmesine yol açtı¹⁹.

Kusursuz sorumlukta önemli olan dış dünyada meydana gelen sonuçtur. Bir zarar meydana gelmiş, yani bir sonuç ortaya çıkmışsa borçlu bundan mutlaka sorumlu olacaktır. Bu hallerde yalnızca meydana gelen sonuca bakıldığı için bu sorumluluğa netice (sonuç) sorumluluğu da denilmektedir²⁰. İkel toplumlarda kişinin iç dünyasını, iradesini araştırarak bilgi ve düşünce düzeyi gelişmediği için, önemli olan dış dünyadaki hareketlerdi. Bu nedenle ilkel hukuklarda kusursuz sorumluluk ilkesi uygulanmıştır. Roma Hukukunun eski dönemlerinde de kusursuz sorumluluk uygulanıyordu²¹.

Kusursuz sorumluluk hem akdî sorumlulukta hem de haksız fiil sorumluluğunda geçerliydi. Ariyet alan borçlu, ariyet aldığı atı geri vermezse; satıcı satmış olduğu malı teslim etmezse veya bir başkasının kölesini öldürürse ya da birisini yaralarsa ortaya çıkan zararlardan borçlu kusuruna bakılmaksızın sorumlu tutuluyordu. Önemli olan sadece fiille zarar arasında illiyet bağının bulunmasıydı²². İlliyet bağının bulunması, failin böyle bir sonucu isteme iradesinin varlığına işaret ediyordu.

Bununla birlikte, Roma'da kusursuz sorumluluğun hâkim olduğu dönemlerde bile bir fiili kasıtlı işleyen ile kasıtlı işlemeyen arasında bir fark yapılmıştır. XII Levha Kanununda kasten adam öldürme ile tesadüfen öldürme fillerine verilen cezalar açısından fark vardı. Yangının kasıtlı ya da kasıt olmadan çıkarılmasına da farklı cezalar uygulanmıştır²³.

Roma'nın eski dönemlerinde, şekilciliğin hâkim olduğu *Ius Civile*'de bütün borçlar dar hukuk borçları (*stricti iuris*) idi. Borçlu taahhüt ettiği borcu

sorumluluğu esasına dayanan bazı özel kanunlar çıkarıldı. Karayolları Trafik Kanunu, Türk Sivil Havacılık Kanunu gibi. Tehlike sorumluluğunu düzenleyen genel bir düzenleme ise 818 sayılı BK'da yoktu. Ancak 6098 sayılı TBK ile tehlike sorumluluğu genel bir hükümlerle düzenlenmiştir (m. 71).

¹⁹ Akıncı, Borçlar, 154, dn.174; Tandoğan, 93 vd.

²⁰ Rado, 22; Umur, Roma, 507.

²¹ Karadeniz Çelebican, 288; Rado, 23.

²² Rado, 22; Tahiroğlu, 41.

²³ Erdoğan, Roma, 26, dn. 55.

aynen ifa etmeliydi. Ferden belli bir şeyin mülkiyetinin geçirilmesine ilişkin dare borçlarında borçlu, borcunu ifa edemezse kusuruna bakılmaksızın sorumlu tutuluyordu. Bu dönemde borç bir sonuç taahhüdü olarak algılandığı için, borç ifa edilmediği takdirde borçlu sorumlu tutuluyordu²⁴.

Roma Hukukunda klasik dönemde önemli bir uygulama alanı olan sorumluluk türü custodia sorumluluğuydu. Hâkim olan görüş, custodia sorumluluğunun kusursuz sorumluluğun bir türü olduğudur²⁵. Custodia sorumluluğu, başkasına ait bir malı kendi yararı için elinde bulunduran kişinin, mala gelecek zararlardan kusuruna bakılmaksızın sorumlu olmasıydı²⁶. Custodia sorumluluğunda borçlu, en titiz kimseden beklenen dikkat ve özeni (*diligentia exactissima*) göstermeliydi. Ariyet sözleşmesinde ariyet alan, eser sözleşmesinde müteahhit, rehin sözleşmesinde rehin alan, kira sözleşmesinde kiracı, custodia sorumluluğu altındaydı²⁷. Hancılar, gemiciler ve ahır sahipleri de yolcuların yanlarında getirdikleri eşyalar bakımından custodia sorumluluğu altındaydı.

Custodia sorumluluğunda borçlu, kendisine bırakılan malın sürekli ve dikkatli bir gözetim sonucu önlenebilecek zararlarından sorumlu tutuluyordu. Bu nedenle beklenmeyen hallerden (*casus minor*) sorumlu tutulmuştu.²⁸ Custodia, başlangıçta hırsızlığa karşı bir sorumluluk olarak görülmüştü. Borçlu malın çalınmasında kusuru bulunmadığını ispat ederek bile, sorumluluktan kurtulmazdı²⁹. Örneğin ariyet sözleşmesinde, ariyet alan malı kendi yararı için kullanmaktaydı ve klasik hukuk döneminde custodia ile sorumluydu. Gaius'un *Institutiones*'inde bu şu şekilde belirtilmektedir:

²⁴ Koschaker/Ayiter, 197.

²⁵ Erdoğan, Custodia, 906; Rado, 29; Zilelioğlu, 241.

²⁶ Erdoğan, Roma, 38; Koschaker/Ayiter, 197; Rado, 29; Zilelioğlu, 250.

²⁷ Erdoğan, Roma, 38; Koschaker/Ayiter, 197; Rado, 29.

²⁸ Erdoğan, Custodia, 896; *Casus minor* denildiğinde beşeri açıdan kaçınılabilen, ama iyi bir aile babasının göstereceği özen ile bile önlenemeyecek haller anlaşılırdı (Erdoğan, Custodia, 897).

²⁹ Erdoğan, Roma, 38. Kaçmayı alışkanlık haline getirdiği için gözetim altında tutulması gereken kölelerin kaçması, ariyet alınmış hayvanların zarar vermesi, üçüncü kişilerin mala zarar vermesi gibi haller de custodia sorumluluğu içinde düşünülmüştü (Erdoğan, Roma, 39, dn. 72).

“Temizleyici ya da terzi hakkında söylediklerimizi, kendisine bir şeyi ariyet olarak verdiğimiz kimseye de tatbik edebiliriz. Nasıl ki onlar bir ücret almakla nezaret (custodia) mükellefiyeti altına giriyorlarsa, bu da ariyet aldığı şeyin kullanılmasındaki menfaati dolayısıyla aynı şekilde nezaretle mükelleftir.”³⁰

Hırsıza karşı *actio furti*'yi açma hakkı, başlangıçta sadece malın malikine tanınmışken, sonraları malın çalınmamasında menfaati olanlara da tanınmıştı. Cumhuriyet devrinde düzenlenen “*cuius interest furtum factum non esse*” ilkesine göre, hırsızlığın yapılmamasında hukukî yararı bulunan herkes dava açabilirdi. En başta da *custodia* sorumluluğu altında olanlar dava açabiliyordu³¹.

İstisna sözleşmesinde (*locatio conductio operis*) de müteahhidin (*conductor*) ona teslim edilen malzeme nedeniyle sorumluluğu, *custodia* sorumluluğuydu. Bir iş yapmak için malzemeyi alan müteahhit, örneğin elbise dikmek için kumaşı alan terzi, temizlemek için elbise alan temizleyici, *custodia* sorumluluğu altındaydı³². Bu kişiler de ariyet alan gibi, kusurları olmasa bile malın çalınmasından sorumluydular. Müteahhite yüklenen bu ağır sorumluluk, onun işçiye göre daha bağımsız olmasında aranabilir³³.

Üzerinde durulması gereken bir konu da gemici, hancı ve ahırcıların (*cauponum, nauratum, stabulariorum*) sorumluluğuydu. Roma'da bu kişilerin yaptıkları sözleşmeler de istisna sözleşmesi kapsamına girmekteydi³⁴. Bu kişiler Klasik dönemde *custodia* sorumluluğu altındaydılar, dolayısıyla gemi yolcuları, han ve ahır müşterileri *locatio conductio operis*'ten doğan *actio locatio* davasını açabilirlerdi. Bu kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır:

³⁰ Gai. Inst. 3. 206: “*Quae de fullone aut sarcinatore diximus, eadem transferemus et ad eum, cui rem commadauimus. nam ut illi mercedem capiendo custodiam praestant, ita hic quoque utendi commodum percipendio similiter necesse habet custodiam praestar*” (Gaius, Institutiones, 92).

³¹ Koschaker/Ayiter, 264.

³² Koschaker/Ayiter, 197; Rado, 29; Somer, İstisna, 102.

³³ Somer, İstisna, 105.

³⁴ Karadeniz, İş ilişkileri, 185; Özellikle Roma'da çok önemli olan deniz ticaretinde gemi ile yolcu ve yük taşınması istisna sözleşmesine giriyordu (Tahiroğlu, 229).

“Gemici, hancı ve ahırcılar ücreti başkalarının mallarını korumak için almazlar, gemici yolcuları taşımak için, hancı yolcuları barındırmak için ve ahırcı yük hayvanlarının ahırında kalmasına izin verdiği için ücret alırlar. Bununla birlikte custodia’dan sorumludurlar. Çünkü bir temizleyici ve terzi de, başkalarının mallarına nezaret etmek için değil, zanaatları için ücret alırlar. Yine de locatio’dan dolayı _actio ex locato- ile custodia’dan sorumludurlar.”³⁵

Bunun dışında yolcu ve müşterilere bir imkân daha tanınmıştı. Yolcuların ve müşterilerin beraberinde getirdikleri eşyalarını güvence altına almak için, receptum adı verilen bir pactum³⁶ yapıyorlardı. Böyle bir anlaşma yapılmasının en önemli nedeni yolcuların istisna sözleşmesine konu olmayan kişisel eşyalarının (el çantası vs.) da güvence altına alınması düşüncesi³⁷. Bu anlaşma ile gemici, hancı ve ahır sahipleri eşyaların zarar görmesinden veya kaybindan beklenmeyen halleri de kapsayacak şekilde sorumluluk altına giriyorlardı. Bu sorumluluk aslında mücbir sebep hallerini de kapsıyordu, ancak mücbir sebep halinde ileri sürülmesi için def’i tanınmıştı. Klasik dönemde bu sorumluluğun doğması için receptum yapılması gerekiyordu. Iustinianus döneminde ise receptum yapılmasına gerek kalmadan kanundan doğan bir sorumluluk haline geldi³⁸.

Iustinianus döneminde kusur sorumluluğuna geçişle birlikte, istisna sözleşmesinde müteahhitlerin custodia sorumlulukları da kusur

³⁵ D. 4.9.5. pr.: Gaius libro V. ad edictum provinciale

“Nauta et caputo et stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut viatores manere in caupona patiat, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenentur. Nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur” (Somer, İstisna, 103).

³⁶ Pactum, Roma hukukunda ius civile tarafından tanınmış akit tiplerinden birisine girmeyen ve dava hakkı tanınmayan anlaşmalara verilen isimdi. Zamanla praetorlar dava hakkı tanıdılar (Rado, 126, 127).

³⁷ Söğütlü-Erişgin, 111; Gürten, 283; Bununla birlikte bazı yazarlar, gemici, hancı ve ahır sahipleri klasik dönemde zaten custodia sorumluluğu altında olduğu için, beklenmeyen halleri de kapsayan receptum anlaşmasının aynı amaca hizmet ettiği ve klasik dönemde fazla önem taşımadığı düşüncesindedir (Karadeniz, İş ilişkileri, 185-186).

³⁸ Koschaker/Ayiter, 248; Rado, 129.

sorumluluğuna dönüştü. Bunun tek istisnası ise yukarıda görüldüğü gibi gemici, hancı ve otelciler olarak kaldı. Aynı kural, modern hukuklara da yansımıştır.

Roma Hukukunda, hâkim olan bir görüşe göre klasik dönemde satıcı da custodia sorumluluğu altındaydı³⁹. Satım sözleşmesinde, sözleşme kurulduktan alıcıya teslim edilene kadar geçen süre içinde, malın taraflardan birinin kuruşu olmaksızın telef olması durumunda hasara alıcı katlanırdı. Bu kural, “hasara alıcı katlanır”-“periculum est emptorist” şeklinde ifade edilmişti⁴⁰. Adalete aykırı olan bu ilke modern hukuklara kadar gelmiş, bu arada Türk-İsviçre Borçlar kanunlarına da geçmişti⁴¹. İşte klasik dönemde custodia sorumluluğu, adalete aykırı olan bu ilkeyi daraltan bir hal olarak kullanılmıştır. Malı satmış ama henüz teslim etmemiş olan satıcı, casus minor (beklenmeyen hal) hallerinde semene hak kazanamıyordu⁴². Örneğin; malın alıcıya tesliminden önce çalınması durumunda satıcı semene hak kazanamıyordu. Klasik dönemde satıcının semene hak kazandığı tek hal mücbir sebep (vis maior) idi. Örneğin kusur olmadan yangın çıkması halinde, yangın vis maior kabul edilerek satıcı sorumlu tutulmuyordu.

Bu dönemde custodia sorumluluğunun içinde beceriksizlik, deneyimsizlik (imperiata) vardı. Aşağıda da incelenmiş olduğu gibi, klasik dönemden sonra kusursuz sorumluluktan kusur sorumluluğuna geçişle birlikte, custodia sorumluluğu özen yükümüne (diligentia) dönüştüğü için imperitia da bu kavram içinde düşünölmeye başlanmıştır⁴³.

B) Kusur Sorumluluğu

Kusur (culpa) hukuk düzeninin kınadığı irade tersliği ya da eksikliğidir. Hukuka aykırı sonucu isteyen ya da hukuka aykırı sonucu önlemek için gerekli

³⁹ **Erdoğan**, Custodia, 901 vd.; **Rado**, 29.

⁴⁰ **Erdoğan**, Roma, 80; **Koschaker/Ayiter**, 233-234; **Rado**, 95.

⁴¹ 818 sayılı BK m. 183'te bu ilke yer almıştı. TBK'da ise adalete aykırı olan bu kural değişmiştir. TBK m. 208'de hasarın malın zilyetliğinin devrinden sonra alıcıya geçeceği hükmü yer almıştır (**Akıncı**, Roma, 127).

⁴² **Erdoğan**, Custodia, 902; **Tahiroğlu**, 206.

⁴³ **Karadeniz**, İş İlişkileri, 184; **Somer**, İstisna, 105.

iradeyi göstermeyen kimse kusurludur⁴⁴. Bu durumda kişi hukuk düzeni tarafından ayıplanmakta ve kınanmaktadır. Örneğin; bir kişi ariyet aldığı bir malı geri vermemek için kırsa veya gerekli dikkati göstermediği için çaldırırsa kusurludur.

Görüldüğü gibi, kusur kişinin iç dünyası, psikolojik yapısıyla ilgilidir⁴⁵. Kusur, göreceli bir kavramdır. Bir sözleşmede borcun ifası için borçlunun yapması gerekenler, sözleşme türlerine göre değişmektedir. Bunun dışında borçlunun içinde bulunduğu durum incelenir, kusurlu olduğu sonucuna varılırsa sorumluluğuna gidilir.

Kişinin bizzat kendisi kusurlu ise, bu takdirde zarara kendisi katlanır. Bu Roma Hukuku kaynaklarında da görülmektedir:

“Kendi kusuru neticesinde zarar gören zarar görmüş sayılmaz”⁴⁶

Yukarıda görüldüğü gibi, XII Levha Kanunu’nda kasıtlı olan ve olmayan fiiller ayrımı yapıldığı halde, haksız fiiller alanında kusur, ilk kez mala zarar verme (damnum iniuria datum) Lex Aquila’da düzenlendi⁴⁷. Klasik dönemde culpa tek başına incelenmiyordu. Culpa, hukuka aykırılık (iniuria)⁴⁸ kavramı içinde düşünülüyordu. Bu nedenle klasik hukukçular iniuria kavramından, bir taraftan şahıs ve malvarlığını koruyan emredici hukuk kurallarına aykırılığı, diğer taraftan failin kınanabilirliği yani kusuru anlıyorlardı⁴⁹.

Culpa kavramının önem kazanması daha sonra, özellikle cumhuriyet dönemi hukukçularının iniuria kavramını işlemeleriyle ortaya çıktı. Cumhuriyet

⁴⁴ Eren, 591; Schwarz, Borçlar, 108.

⁴⁵ Rado, 24; Schwarz, Borçlar, 106.

⁴⁶ D. 50.17.203: “Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire” (Erdoğan, Roma, 32).

⁴⁷ İlçin Gönenç, 26; Bu nedenle haksız fiildeki kusura culpa aquilina da denilmektedir (Umur, Roma, 501).

⁴⁸ Iniuria bir taraftan hukuka aykırılık anlamına gelirken diğer taraftan da ius civile’nin tanıdığı dört haksız fiilden biriydi. Haksız fiil olarak iniuria şahsa karşı yapılan tecavüz anlamındaydı (Umur, Lügat, 87).

⁴⁹ Somer, Zarar, 21; Söğütü Erişgin, 16.

döneminde mala verilen zarardan sorumlu olmak için, zararın kusurla verilmiş olması (damnum culpa) şartı getirildi⁵⁰.

Roma hukukunda kusur kavramını karşılamak için culpa kelimesi kullanılırdı. Culpa hem geniş anlamda kusuru hem de kusurun bir türü olan ihmali karşılamak için kullanılıyordu⁵¹.

1. Kast (Dolus)

Kast bilerek ve isteyerek hukuka aykırı davranmak, zarar verici bir sonucu istemektir⁵². Bir kimse başkasının malını çalarsa, kölesini ya da hayvanını öldürürse, ariyet aldığı malı kırsa veya vedia olarak aldığı malı saklaması gerekirken bir başkasına satarsa kasttan söz edilir. Kastın varlığı için, hukuka aykırı sonucun istenilmiş olması yeterlidir. Hukuka aykırılıktan doğan zararların istenilmiş olması gerekmez. Sözleşmeden doğan borcunu ifa etmeyen borçlu, alacaklıya zarar vermek niyeti taşımasa bile, zararı tazmin etmek yükümlülüğü altındadır⁵³.

Klasik dönemde olarak başlıca iki sorumluluk ölçütü vardı. Bunlar custodia sorumluluğu ve dolus'tan sorumluluktu. Dolus, kusursuz sorumluluk ölçütü olan custodia'nın karşıtı olarak kullanılmaktaydı⁵⁴. Bu dönemde dolus çok geniş tutuluyor ve tam olarak sınırları çizilmemiş olan ihmalleri de kapsıyordu⁵⁵. Daha sonraki dönemlerde praetor'lar, dolus'un kapsamını genişlettiler, dolus dürüstlük kurallarına (bona fides) aykırı olan her türlü hareket olarak düşünölmeye başlandı⁵⁶.

⁵⁰ Somer, Zarar, 134.

⁵¹ Karadeniz Çelebican, 289.

⁵² Akıncı, Borçlar, 152; Eren, 597; Schwarz, Borçlar, 109, Tandoğan, 46. Dolaylı kast (dolus eventualis) denilen durumda ise fail hukuka aykırı sonucu istememekle birlikte, sonucu göze almaktadır (Schwarz, Borçlar, 109).

⁵³ Schwarz, Borçlar, 109.

⁵⁴ Zilelioğlu, 250.

⁵⁵ Koschaker/Ayiter, 197.

⁵⁶ Rado, 38.

Klasik hukuk döneminde dolus sorumluluğunun uygulandığı sözleşmeler, öncelikle açılan davalar sonucu şerefsizlik (infamia)⁵⁷ hükmü verilen sözleşmelerdi. Şirket sözleşmesinde ortaklar, vedia sözleşmesinde vedia alan, vekâlet sözleşmesinde vekil, vesayet ilişkisinde vasi dolus'tan sorumluydu⁵⁸.

Vedia (depositum) sözleşmesinde vedia alan, taşınır bir malı ücretsiz olarak saklama yükümlülüğü altına girerdi. Vedia alan bu sözleşmeyi ücret karşılığında yapmadığı için sözleşmeden herhangi bir menfaat sağlamıyordu. Sözleşmede menfaati olan sadece vedia verendi. Bu nedenle klasik dönem hukukçuları, vedia alanı sadece kastından sorumlu tutmuşlardı⁵⁹. Bu kaynaklarda belirtilmektedir:

“Fakat kendisine bir şey vedia olarak bırakılan kimse nezaret ile yükümlü değildir ancak kendisinin bu işte kastı varsa o zaman mesul olur.”⁶⁰

Vekâlet (mandatum) sözleşmesinde klasik dönemde vekil, sadece kastından sorumlu tutulmuştu. Bunun temelinde, karşılıksız hizmet gören vekilin asgari sorumluluk taşıması düşüncesi yatmaktaydı⁶¹. Roma'da vekâlet sözleşmesi ücretsiz olarak yapılırdı. Vekilin sözleşmeden menfaati yoktu. Bu nedenle vekil, klasik dönemde custodia sorumluluğu altında değildi, sorumluluğu kastla sınırlanmıştı⁶².

⁵⁷ Infamia bir kimsenin toplum içindeki itibarını kaybetmesiydi. Ahlaka aykırı meslek icra edenler, sahneye çıkanlar, haksız fiil davalarından ve yukarıdaki sözleşmelerin davalarından doğan davalar sonucu infamis ilan ediliyordu. Bu kişiler kamu hizmetlerinde bulunamazdı (Umur, Lügat, 85).

⁵⁸ Koschaker/Ayiter, 197; Zilelioğlu, 248; Bununla birlikte aşağıda incelendiği gibi, bazı hallerde dolus'tan ayrılma başlamıştı ve yavaş yavaş culpa'dan sorumluluk doğuyordu.

⁵⁹ Di Marzo, 372; Küçükgüngör, 54; Tahiroğlu, 170.

⁶⁰ Gai. Ins. 3. 207: “Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non praestat tantumque in eo obnoxius est, custodiam non praestat tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit.” (Gaius, Institutiones, 92).

⁶¹ Sayın Korkmaz, 139.

⁶² Sayın Korkmaz, 139

Şirket sözleşmesinde de klasik devirde ortakların birbirine karşı sorumluluğu dolus'tan sorumluluğa⁶³. Bu sözleşme ortaklar arası güven ilişkisine dayandığı için, şirket ortakları sadece ortaklığa bir şey taahhüt etme yükümlülüğü altında değildi. Dürüstlük kurallarının gerektirdiği her şeyi yapmakla yükümlüydü. Şirket ortağı açılan actio pro socio sonucunda mahkûm olursa, infamis ilan ediliyordu. Çok ağır sonuçları olan şerefsizlik hükmü nedeniyle ortakların sorumluluklarının dolusla sınırlanması yoluna gidilmişti⁶⁴.

Vesayet (tutela) ilişkisinde⁶⁵ de vasi sadece kastından dolayı sorumlu tutulmuştu⁶⁶. Burada da hâkim olan düşünce vasinin herhangi bir ücret almamasıydı.

2. İhmal (Culpa)

İhmal, hukuka aykırı sonuç istenmemesine rağmen, gerekli dikkat ve özen gösterilmemesi, gerekli tedbirlerin alınmamasıdır⁶⁷. Kastta belirli bir irade, hukuka aykırı davranma bilinci söz konusuysen, ihmalde böyle bir irade yoktur, gerekli dikkat gösterilmemiş ve tedbirler alınmamıştır. İhmalin belirlenmesinde kural olarak failin yaşı, cinsiyeti, becerileri gibi sübjektif ölçüler yerine, örnek bir tipin davranışı göz önüne alınmaktadır. Buna kusurun objektifleştirilmesi adı verilmektedir⁶⁸. Bu soyut bir tipin, orta zekâlı, normal bir insanın davranışdır. Bu tip, Roma hukukunda kullanılmış olan iyi aile babasının (bonus pater familias) bir yansımasıdır⁶⁹.

Roma'da klasik hukuk döneminde ihmal (culpa) net olarak belirlenmemişti. Bazı sözleşme türlerinde dolus yanında uygulanıyordu⁷⁰. Bazı

⁶³ Di Marzo, 400; Koschaker/Ayiter, 239; İlçin Gönenç, Şirket, 74.

⁶⁴ İlçin Gönenç, Şirket, 76.

⁶⁵ Vesayet Roma hukukunda sözleşme benzerleri (quasi ex contractu) kategorisine girmektedir. Vasi ile vesayet altındaki arasında vekâlet benzeri bir ilişki kurulduğu düşünülmektedir (Rado, 175).

⁶⁶ Koschaker/Ayiter, 256; Umur, Roma, 471.

⁶⁷ Eren, 598; Schwarz, Borçlar, 111, Tandoğan, 48.

⁶⁸ Akıncı, Roma, 37; Kılıçoğlu, 315; Tandoğan, 50.

⁶⁹ Umur, Roma, 503.

⁷⁰ Koschaker/Ayiter, 197; Zilelioğlu, 243.

hallerde de dolus'un tek başına yeterli olmadığı düşüncesi başladı. Örneğin vesayette, vasi malların idaresiyle ilgili zarara bilgisizlik sonucu neden olduysa, culpa'dan bahsediliyor ve şerefsizliğine hükmedilmiyordu. Vedia sözleşmesinde ancak, vedia alanın kastı söz konusuysa şerefsizlik sonucunu doğuracak davanın açılacağı belirtilerek, culpa ihtimali de ortaya koyulmuştu. Görüldüğü gibi, klasik dönemde dolus'un içinden yavaş yavaş culpa kavramı ortaya çıkmaya başladı⁷¹. Culpa'nın önem kazanması ise post-klasik dönem hukukçularının kavramları sistematik biçimde ele alma çalışmalarının sonucunda oldu⁷².

Culpa'nın ilk olarak haksız fiil alanında belirlediği Roma Hukuku doktrininde çoğunlukla kabul edilmektedir⁷³. Mala verilen zararları düzenleyen Lex Aquilia'da, mala zarar verme suçunun unsurlarının hukukçular tarafından işlenmesiyle, dolus yanında culpa ile de mala zarar verileceği düşüncesine ulaşıldı⁷⁴.

“Hukuka aykırı olarak öldürmeden maksat, bunun bir kast veya ihmal sonucunda meydana gelmesidir. Zira hukuka aykırılık olmadan verilen zarar, hiçbir kanun tarafından cezalandırılmamıştır. Nitekim ihmal veya kast olmadan herhangi bir şekilde tesadüfi zarar veren kişi cezalandırılmaz”⁷⁵

Culpa'nın sözleşme sorumluluğu alanına girişi ve çeşitli türlere ayrılışı klasik sonrası dönemde oldu. Culpa'nın diligentia (özen yükümü) ile bağlantısı, ihmal (neglencia) ve tecrübesizlik (imperitia) şeklinde değerlendirilmesi de zaman içinde ortaya çıktı⁷⁶. Yine bu dönemde fiziksel olarak güçsüzlük

⁷¹ Zilelioğlu, 249; Şirket sözleşmesinde ortakların sorumluluğu açısından, culpa'nın klasik dönemden başlayarak ele alındığını söylemek için erkendir, ancak sorumluluk derecesindeki fark ve değişimler kesinlikle bu dönemden gelmektedir (İlçin Gönenç, Şirket, 79).

⁷² Koschaker/Ayiter, 197.

⁷³ Zilelioğlu, 256; Somer, Zarar, 52.

⁷⁴ İlçin Gönenç, Haksız Fiil, 26; Koschaker/Ayiter, 265; Söğütlü Erişgin, 21.

⁷⁵ Gai. Ins. 3. 211: “Iniuria autem occidere intelligitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, reprehenditur; itaque inpunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit” (Gaius, Institutiones, 96).

⁷⁶ Zilelioğlu, 257; Söğütlü Erişgin, 23.

(infirmitas), vahşilik (saevitia) culpa'nın türleri olarak nitelendirildi⁷⁷. Teknik bilgi ve becerinin gerektiği mesleklere ilişkin işlerde borçlu, ifasının teknik eksiklerinden sorumluydu. Bu kişilerin gerekli bilgilere sahip olması, aceleci davranmaması gerekirdi ve bu konuda borçlunun yetenekli olmakla yükümlü olduğu kabul edilirdi⁷⁸. Bu konuyla ilgili bir metinde bundan bahsedilmektedir:

“Eğer bir kupayı kabartma yapılması için vermişsen, kupanın ustanın beceriksizliği nedeniyle kırılması halinde, mala verilen zarar dolayısıyla sorumlu olur...”⁷⁹

Klasik sonrası dönemde kusur sorumluluğuna doğru bir gelişme yaşandı. Iustianianus dönemine gelindiğinde ise, kusur sorumluluğu temel ilke oldu. Klasik dönemde uygulanan ve kusursuz sorumluluk türü olan custodia ise bu dönemde sübjektifleştirildi. Gereklî dikkat ve özeni gösterme yükümlülüğü (diligentia) şeklinde culpa kavramına dahil edildi. Bu kavramın tam karşıtı, gereklî özeni göstermemek olan negligentia (ihmal) ile ifade edildi⁸⁰.

Bazı hallerde ise, diligentia neredeyse kusursuz sorumluluğa yakın bir hâl alıyordu. İstisna sözleşmesinde, klasik dönemde custodia sorumluluğu altında olan müteahhit, Iustinianus döneminde custodia'nın sübjektifleştirilmesiyle kusurlarından sorumlu hale geldi. Ancak göstereceği dikkat ve özeni belirlemede “çok dikkatli bir aile babasının göstermesi gereken dikkat ve özen” (diligenta diligentimissa patris familias) ölçütü kullanılmaya başlandı⁸¹.

Klasik hukuk döneminde imperitia ve vitium operis (işin kusurlu olması) da custodia sorumluluğu içinde yer alıyordu. Beklenmedik olaylardan bile sorumlu tutulan kişilerin deneyimsizlik, beceriksizlikten sorumlu tutulmamaları mümkün değildi. Özellikle locatio conductio operis

⁷⁷ Söğütlü Erişgin, 23.

⁷⁸ Tahiroğlu, 53.

⁷⁹ D. 9.2.27.29 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum

“Si calliem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur...”(Tahiroğlu, 53).

⁸⁰ Akıncı, Roma, 35; Zilelioğlu, 262.

⁸¹ Karadeniz, İş ilişkileri, 178, dn. 40; Somer, Zarar, 105.

sözleşmesinin tarafı olan müteahhit gibi, teknik beceri gerektiren işler yapanlar, custodia sorumluluğu içinde imperitia'dan da sorumluydular. Iustianus döneminde kusur sorumluluğuna geçişle birlikte, imperitia da kusur kavramının içinde yer almaya başladı⁸².

Culpa'nın bugün modern hukuklarda da kullanılan ağır ihmal (culpa lata) ve hafif ihmal (culpa levis) şeklinde ikiye ayrılması Iustianus döneminde oldu⁸³.

a) Ağır İhmal (Culpa Lata)

Ağır ihmal en büyük tedbirsizliktir. Herkesin yaptığı şeyi yapmamak, herhangi bir insanın alması gereken tedbirleri almamaktır⁸⁴. Bu kaynaklarda şu şekilde tarif edilmiştir:

“Ağır ihmal en bariz ihmaldir, herkesin bildiğini bilmemek demektir”⁸⁵

Ağır ihmalde kasttan farklı olarak, hukuka aykırı davranış ve zarar verme iradesi yoktur. Bununla birlikte ağır ihmal, affedilemez bir tedbirsizliktir. Dikkatsiz bir kişinin bile yapmayacağı bir davranış olduğu için ağır bir yaptırımla karşılaşmaması düşünülemezdi⁸⁶. Bu nedenle de ağır ihmalin kasta yakın sonuçlar doğurması için çalışmalar yapıldı ve Iustianus döneminde ağır ihmal, kasta eşit sayıldı⁸⁷. Dolayısıyla klasik dönemde sadece kastından sorumlu tutulanlar, ağır ihmallerinden de sorumlu olmaya başladı⁸⁸. Örneğin klasik dönemde sadece kastından sorumlu olan vedia alan, Iustianus döneminde ağır ihmalden de sorumlu tutuldu.

Ağır ihmalin kasta eşit tutulması sözleşme sorumluluğunda her zaman uygulanıyordu. Bununla birlikte bazı haksız fiiller sadece kastla işlenebileceği

⁸² Karadeniz, İş İlişkileri, 188; Somer, İstisna,105.

⁸³ Di Marzo, 325; Rado, 25.

⁸⁴ Eren, 602; Kılıçoğlu, 315; Schwarz, Borçlar, 111; Tandoğan, 55.

⁸⁵ D. 50.16.213.2: “Lata culpa est nimia negligentia, id est non intellegere quod omnes intellegunt” (Tahiroğlu, 56, dn. 100)

⁸⁶ Tahiroğlu, 56.

⁸⁷ Umur, Roma, 502; Rado, 25. Bu durum D. 50. 16. 226'da magna culpa dolus est =ağır ihmal kasttır şeklinde belirtilmiştir (Tahiroğlu, 57).

⁸⁸ Di Marzo, 326.

için, haksız fiiller alanında sürekli uygulanmıyordu⁸⁹. Örneğin hırsızlık (furtum) suçundan söz edebilmek için, bir malın, mal sahibinin rızası dışında, ona zarar verildiği bilinerek elde edilmiş olması, yani hırsızın bu konuda kastının olması gerekiyordu.

b) Hafif İhmal (Culpa Levis)

Dikkatli ve tedbirli bir kimsenin göstermesi gereken özen gösterilmemiş, alacağı tedbirler alınmamışsa hafif ihmal söz konusudur⁹⁰.

Roma hukukunda hafif ihmali (culpa levis) belirlenmesinde kural olarak soyut ölçü kullanılmaktaydı. Buna göre iyi bir aile babasının (diligens pater familias) göstereceği dikkat ve özen, hafif ihmali belirlenmesinde kıstas olarak kullanılıyordu⁹¹. Bu kıstas ne gerekenden fazla titiz, son derece tedbirli kişilerin ne de çok tedbirsiz ve kayıtsız kişilerin göstereceği dikkatti, makul bir insanın göstereceği dikkatti. Bugün kullanılan ölçüt olan orta zekâli, normal bir insan Roma hukukundaki iyi bir aile babasının yansımasıdır⁹².

Iustianianus döneminde kusur sorumluluğuna geçişle birlikte tüm kusurlarından (omnis culpa) sorumlu olan müteahhidin ihmali belirlenmesinde kullanılan ölçü daha da ağırdı. Diğer sözleşmelerden farklı olarak, müteahhidin sorumluluğu beklenmedik halleri de kapsayacak şekilde diligentia diligentissima patris familias (çok tedbirli bir aile babasının göstermesi gereken dikkat ve özen) dönüşmüştü⁹³.

Bu ölçüt yanında, bazı hukukî ilişkilerde istisnaen somut ölçü (culpa in concreto) kullanılmaktaydı. Somut ölçüde kişinin kendi işlerinde gösterdiği alışılmış dikkat ve özen (diligentia quam suis rebus adhibere solet) göz önüne alınmaktaydı⁹⁴. Görüldüğü gibi burada soyut, objektif bir tip yerine kişinin

⁸⁹ **Koschaker/Ayiter**, 195; Bu durum günümüz ceza hukukuna da yansımıştır. TCK'ya göre suçların kasten işlenmesi asıldır. Taksirden sorumluluk ancak ayrıca düzenlenmişse söz konusu olur (**Tahiroğlu**, 57, dn. 99).

⁹⁰ **Eren**, 602; **Kılıçoğlu**, 315; **Schwarz**, Borçlar, 111; **Tandoğan**, 55

⁹¹ **Karadeniz Çelebican**, 259; **Rado**, 26; **Umur**, Roma, 503.

⁹² **Tandoğan**, 51; **Umur**, Roma, 503.

⁹³ **Karadeniz**, İş İlişkileri, 184; **Somer**, İstisna, 105.

⁹⁴ **Erdoğan**, Roma Borçlar, 42; **Honig**, 166; **Koschaker/Ayiter**, 194; **Rado**, 28.

kendi hareket tarzı vardı. Bu nedenle de daha hafif bir ölçüydü, kendi işlerinde savruk ve özensiz bir kişiyi sorumluluktan kurtarıyordu.

Somut ölçü, Roma Hukukunda sınırlı sayıda hukukî ilişkilerde kullanılıyordu. Şirket sözleşmesinde ortaklar şirket işlerini yürütürken, kendi işlerinde gösterdikleri dikkat ve özeni göstermekle yükümlüydüler. Vasinin küçüğün mallarını, kocanın karısının getirdiği cihazları idaresinde de bu ölçü kullanılıyordu⁹⁵.

Şirket sözleşmesinde, klasik dönemde şirket ortakları sadece kasttan sorumluydular. Iustianianus döneminde genel kural olan bütün kusurlardan sorumluluk, şirket sözleşmesine de uygulandı ve ortaklar kast yanında ihmalden de sorumlu tutuldular. Ancak, ihmalin belirlenmesi açısından somut ölçü kullanılıyordu⁹⁶. Post-klasik devirden itibaren uygulanmasında aşırıya gidilen ihmale tepki olarak ortakların sorumluluğunun belirlenmesinde somut ölçü uygulanmıştır⁹⁷.

V. ROMA HUKUKUNDA SORUMLULUK ÖLÇÜTLERİ

Klasik sonrası dönem, özellikle de Iustianianus dönemi hukukçularında genelleştirme, kategorilere ayırma çabaları söz konusuydu. Bu çabaların ürünü olarak, borçlunun sorumluluğu belirlenirken bazı temel ilkeler koyulmuştur. Borçlu kastın varlığı halinde her zaman sorumlu tutulmuşken, ihmali varsa sorumluluktan kurtulabilme imkânı getirildi. Sözleşmelerin özelliklerine göre de borçlunun sorumluluğu hafifletildi.

A) Dolus'tan Sorumluluk

Roma hukukunda dolus'tan sorumluluk esastı. Kimseye zarar vermemek (neminem laedere) Roma Hukukunun temel ilkelerindendi⁹⁸.

⁹⁵ Rado, 28; Zilelioğlu, 263.

⁹⁶ Akıncı, Şirket, 146; İlçin Gönenç, Şirket, 80.

⁹⁷ Koschaker/Ayiter, 198; Bununla birlikte Roma'da bir ortağın yetenekleri, becerileri ya da uzmanlığı dikkate alınarak sözleşme yapıldığı durumlarda, diğer ortaklar ondan buna uygun dikkat ve özen göstermesini bekleyebilirdi (İlçin Gönenç, Şirket, 81).

⁹⁸ Erdoğan, Roma, 88.

Borçlunun kastından sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar ahlâka ve adaba aykırı olduğu için geçersizdir⁹⁹. Bu kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır:

“Ancak Celsus’un dediği gibi kasıttan sorumlu olunmayacağına ilişkin anlaşma geçerli olmaz, böyle bir anlaşma iyiniyetin esas alındığı davalarda çelişki yaratır ve biz de bunu uygularız.”¹⁰⁰

Yukarıda görüldüğü gibi, Iustianianus döneminde ağır ihmalin kasıt hükümlerine tabi tutulmasıyla, aynı kural ağır ihmal için de uygulanmaya başlandı.

B) Culpa’dan Sorumluluk

Culpa’dan sorumluluk kural olarak hafif ihmalden sorumluluğu da kapsıyordu. Iustinianus döneminde kural bütün kusurlardan (omnis culpa) sorumlu olma¹⁰¹. Dolayısıyla borçlu kast (dolus) ve ağır ihmal (culpa lata) ve hafif ihmal (culpa levis)’den sorumluydu.

Aynı kural modern hukuk sistemlerinde, bu arada Türk- İsviçre hukuklarında da geçerlidir. TBK m.114/I’ e göre borçlu, genel olarak her türlü kusurundan sorumludur. Ancak, borçlunun hafif ihmalden sorumlu olacağına dair hüküm emredici bir hüküm değildir. Bu nedenle tarafların hafif ihmalden sorumlu olmayacaklarına dair önceden yaptıkları anlaşmalar geçerlidir¹⁰².

Kural tüm kusurlardan sorumluluk olmakla birlikte bu her sözleşmeye mutlak olarak uygulanmamış ve bazı borç ilişkilerinin içerdiği özellikler nedeniyle çeşitli ilkelerle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bu ilkelerden birisi yukarıda da görüldüğü gibi, hafif ihmalin belirlenmesinde kullanılan somut ölçüydü. Bunun dışında kullanılan bir ilke de fayda (menfaat) ilkesiydi.

⁹⁹ Koschaker/Ayiter, 195; Rado, 27; Umur, Roma, 507. Aynı ilke hukukumuzda da görülmektedir. TBK m.115/II’ye göre borçlunun kastı ve ağır ihmalden sorumlu olmayacağına dair yapılan anlaşmalar geçersizdir.

¹⁰⁰ D. 50.17.23: “Quod celsus putat non velere, si convenerit, ne dolus praestetur. Hoc enim bonae fidei iudicia contrarium est: et ita utimur” (Erdoğan, Roma, 40, dn.73).

¹⁰¹ Koschaker/Ayiter, 195; Rado,145; Erdoğan, Roma, 39.

¹⁰² Eren, 1088; Kılıçoğlu, 663.

C) Fayda İlkesi

Fayda ilkesi (utilitas), borçlunun sorumluluk ölçüsü tayin edilirken, sözleşmeden yararı olup olmamasına göre ağır veya hafif ihmalden sorumlu tutulacağını tayin etmek üzere takip edilen ilkeydi¹⁰³. Klasik dönemde ortaya çıkmakla birlikte, Iustinianus döneminde ağırlıklı olarak uygulanmaya başladı¹⁰⁴. Borç ilişkisinde menfaati olan borçlunun sorumluluğu daha ağırdı. Yararı olan taraf, bütün kusurlarından dolayı sorumluyken, yararı olmayan taraf sadece kast ve ona eşit tutulan ağır ihmalden sorumluydu¹⁰⁵. Bu ilkenin temelinde, bir sözleşmeden fayda sağlayan kimsenin, herhangi bir fayda elde etmeyen kişiye göre çok daha fazla dikkat ve özen göstermesi düşüncesi yatmaktaydı¹⁰⁶. Örneğin ariyet sözleşmesinde sadece ariyet alanın menfaati vardı. Ariyet alan, bir malı ücretsiz olarak kullanıyordu. Ariyet verenin ise malının kullanımı karşılığında ücret almadığı için, menfaati yoktu. Bu nedenle, ariyet veren klasik dönemde sadece kastından sorumluydu. Iustinianus döneminde ise ağır ihmalin kasta eşit sayılmasıyla ağır ihmalden de sorumlu oldu¹⁰⁷.

Sözleşmede menfaati bulunan taraf ariyet alan klasik hukuk döneminde objektif sorumluluk türü olan custodia ile sorumluydu. Iustinianus döneminde ise kusur sorumluluğuna geçişle birlikte tüm kusurlarından sorumlu tutuldu. Böylece hafif ihmaliyle bile mala verdiği zararlardan sorumlu oluyordu. Ariyet alanın sorumluluğunun ağırlaştığı haller de vardı. Mal kullanım amacı dışında kullanılırsa, ariyet alan mücbir sebep sonucu meydana gelen zararlardan da sorumluydu¹⁰⁸. Örneğin, su taşımak için ariyet aldığı atla uzun bir yolculuğa çıkmışsa, mücbir sebep sonucu atın ölmesinden de sorumlu tutuluyordu¹⁰⁹.

¹⁰³ Umur, Lügat, 216.

¹⁰⁴ Rado, 27; Zilelioğlu, 260.

¹⁰⁵ Koschaker/Ayiter, 195.

¹⁰⁶ Rado, 27.

¹⁰⁷ Di Marzo, 370; Umur, Roma, 502.

¹⁰⁸ Erdoğan, Roma, 57.

¹⁰⁹ Bu durumda ayrıca kullanma hırsızlığı (furtum usus) suçunu işlemiş oluyordu ve ariyet alana actio furti açılabilirdi (Akıncı, Roma, 91).

Bununla birlikte bazı hallerde sözleşme, ariyet verenin yararına da yapılabilirdi. Böyle bir durum söz konusu ise, ariyet alanın sorumluluğu hafifliyordu. Örneğin koca kendi sosyal durumuna uygun şekilde eve gelmesi için, evleneceği karısına gelinliği ariyet olarak vermişse, burada karısı sadece kastından sorumlu tutuluyordu veya ortak bir arkadaşına verilecek ziyafeti üstlenen kişinin kendisine ariyet verilen gümüş takımları için sorumluluğu somut ölçüye göre belirleniyordu¹¹⁰.

Vedia sözleşmesinde de benzer bir durum söz konusuydu. Vedia sözleşmesinde vedia alan, vedia verenin bir malını ücretsiz olarak saklamaktaydı. Dolayısıyla vedia alanın da sorumluluğu hafifletilmişti. Klasik dönemde sadece kastından sorumluysen, Iustinianus döneminde ağır ihmalin de kasta eşit tutulması sonucu kasti ve ağır ihmalden sorumluydu¹¹¹. Vedia alanın kendi isteğiyle bir malı vedia alması durumunda ise sorumluluğu artıyordu¹¹².

İki tarafa borç yükleyen sözleşmeler de ise, her iki tarafın da menfaati olduğundan, taraflar bütün kusurlarından sorumluydular. Örneğin; satım sözleşmesinde, locatio conductio¹¹³ sözleşmelerinde her iki tarafın da yararı (utriusque contrahentis utilitas) vardı, bu nedenle de taraflar bütün kusurlarından sorumluydu¹¹⁴.

Fayda ilkesi Roma Hukukunda mutlak olarak uygulanmıyordu. Vekâlet sözleşmesi de ariyet ve vedia sözleşmeleri gibi eksik iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmeydi. Vekil herhangi bir ücret almadan müvekkilin işini görme borcu altındaydı¹¹⁵. Buna rağmen, diğer sözleşmelerden farklı olarak vekâlet

¹¹⁰ Di Marzo, 370; Tahiroğlu, 166.

¹¹¹ Di Marzo, 372; Küçükgüngör, 57, 58.

¹¹² Di Marzo, 373.

¹¹³ Roma Hukukunda bugün hepsi ayrı birer sözleşme olan kira, hizmet ve istisna sözleşmeleri benzer Nitelikte görülüp locatio conductio çatısı altında toplanmıştı (Rado, 101, 102).

¹¹⁴ Erdoğan, Roma, 42.

¹¹⁵ Rado, 116; Tahiroğlu, 242. Sonraki dönemlerde avukat, hekim gibi yüksek hizmetler yapanlara bir miktar ücret verilmeye başlandı. Buna şeref ücreti (honorarium) deniliyordu (Honig, 136).

sözleşmesinde vekilin sorumluluğu hafifletilmemişti. Klasik dönemde sadece kastından sorumlu olan vekil, Iustinianus döneminde bütün kusurlarından sorumlu tutuldu. Bunun en önemli nedeni, vekâlet sözleşmesinin dostluğa ve güvene dayalı bir sözleşme olmasıydı. Roma'da güven unsuru çok önemli olduğu için, vekil en hafif ihmalden bile sorumlu tutulmuştur¹¹⁶.

Vekâletsiz iş görmede (negotiorum gestio) de benzer bir durum söz konusuydu. Vekâletsiz iş gören, vekâlet verilmeden başkasının işini yapmaya kendiliğinden başladığı için, bütün dikkat ve özeni göstermeliydi. Bu düşünceden hareketle vekâletsiz iş gören, menfaati olmadığı halde, tıpkı vekil gibi, bütün kusurlarından sorumlu tutulmuştu. Hatta hafif ihmali kendi işlerinde gösterdiği dikkat ve özene göre değil, iyi bir aile babasının göstermesi gereken dikkate göre belirleniyordu¹¹⁷. Sorumluluk sadece ani tehlikeyi önlemek için, iş idare ettiği durumlarda hafifliyordu¹¹⁸.

Vesayet ilişkisinde de benzer bir gelişme söz konusu oldu. Klasik dönemde sadece kastından sorumlu tutulan vasi, sonraları hafif ihmalden de sorumlu tutuldu. Bunun en önemli nedeni vasiliğin bir kamu görevi olarak görülmeye başlamasıdır¹¹⁹.

Roma hukukunda fayda ilkesi mutlak olarak uygulanmadığı için taraflar sözleşmeden doğan sorumluluklarını ağırlaştırıp hafifletebilirlerdi. Örneğin; vedia sözleşmesinde vedia alan kastı ve ağır ihmalden sorumlu olduğu halde, taraflar hafif ihmalden sorumlu olacağını da kararlaştırabilirlerdi. Vedia alan sözleşme yapılırken, sözleşmeye ilave bir anlaşmayla (pactum) hafif ihmalden de sorumlu olacağını üstlenebilirdi¹²⁰.

Roma hukukundaki yarar ilkesi modern hukuklara da yansımıştır. Türk-İsviçre hukuklarında da sözleşmeden yararı olmayan tarafın sorumluluğu

¹¹⁶ **Erdoğan**, Roma, 41; **Rado**, 119; **Sayın Korkmaz**, 147. Vekâlet güvene dayalı bir ilişki olduğu için, vekil kendisine karşı açılan acito mandati directa'da mahkûm olursa şerefsiz (infamis) olurdu (**Tahiroğlu**, 249).

¹¹⁷ **Honig**, 139; **Tahiroğlu**, 289.

¹¹⁸ **Tahiroğlu**, 289; **Rado**, 134.

¹¹⁹ **Koschaker/Ayiter**, 339; **Umur**, Roma, 472. Vekâlet ve vekâletsiz iş görmeden farklı olarak, vasinin hafif ihmalinin belirlenmesinde somut ölçü kullanılıyordu (**Rado**, 135).

¹²⁰ **Di Marzo**, 373; **Küçükgüngör**, 68; **Rado**, 60.

hafifletilmiştir. TBK m.114'e göre "Borçlunun sorumluluğunun kapsamı işin özel niteliğine göre belirlenir. İş özellikle borçlu için bir yarar sağlamıyorsa sorumluluk daha hafif olarak belirlenir." Bu ilkenin bir yansıması da Borçlar hukuku özel kısımda karşımıza çıkmaktadır. Bağışlama sözleşmesinde de bağışlayan bir yarar sağlamadığı için sorumluluğu hafifletilmiştir. TBK m. 294'e göre bağışlayan, bağışlamadan doğan zarardan bu zarara ağır kusuruyla sebep olmadıkça bağışlanana karşı sorumlu değildir.

D) Beklenmeyen Hal- Mücbir Sebep

Casus (olağanüstü hal) borçlunun iradesi dışında, yani kusuru olmadan, önceden kestirilemeyen ve borçlunun ifada bulunmasına engel olan olaylardır¹²¹. Iustinianus döneminde, casus başlığı altında hem beklenmedik hal (casus minor), hem de mücbir sebep (vis maior) kavramları toplanmıştır¹²².

Beklenmeyen hallerin çok büyük boyutta olup, insan gücünün önleyemeyeceği, önüne geçilemeyecek olanlarına mücbir sebep adı verilmişti¹²³. Deprem, sel, yıldırım düşmesi, fırtına gibi doğal olaylar mücbir sebebe örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte mücbir sebebin sadece doğal olaylar olması gerekmezdi. Düşman istilası, isyan, iç savaş, korsanlık, gibi beşeri olaylar da mücbir sebep kavramına girmekteydi. Roma'da hiçbir dönemde mücbir sebepten sorumluluk doğmamıştı. Kusursuz sorumluluk ilkesinin uygulandığı eski dönemlerde bile borçlular mücbir sebepten doğan zararlardan sorumlu tutulmuyorlardı¹²⁴. Klasik hukuk döneminde uygulanmış ve bir tür kusursuz sorumluluk türü olan custodia sorumluluğunda bile borçlular mücbir sebepten sorumlu tutulmamıştı. Beklenmeyen hal ise mücbir sebep teşkil eden olaylara göre daha küçük boyutta olaylardı. Iustinianus dönemine gelindiğinde kusur sorumluluğuna geçişle birlikte, beklenmeyen hallerden sorumluluk da ortadan kalkmıştı¹²⁵.

¹²¹ Honig, 166; Umur, Lügat, 33.

¹²² Di Marzo, 326; Erdoğan, Custodia, 896.

¹²³ Erdoğan, Roma, 38; Rado, 29; Tahiroğlu, 68.

¹²⁴ Tahiroğlu, 69; Zilelioğlu, 268.

¹²⁵ Rado, 29; Zilelioğlu, 263.

Bu konudaki istisna otelci, gemici ve hancıların sorumluluğuydu. Yukarıda görüldüğü gibi, klasik hukuk döneminde bu kişiler müşterileriyle yaptıkları receptum ile, müşterileri eşyalarına gelen zararlardan beklenmeyen halleri de kapsayacak şekilde sorumlu oluyorlardı. Iustinianus döneminde ise bir anlaşma yapılmasına gerek olmadan, kanunen sorumlu tutulmaya başladılar. Bu ilke modern hukuklara da geçmiştir. TBK. m.576'da otel işletenlerin, m.579'da garaj, otopark vb. yerleri işletenler sorumlulukları düzenlenmiştir. Ancak bu sorumluluk miktar itibariyle sınırlı sorumluluktur.

Türk Hukukunda da bu dönemden gelen ilke hâkimdir. Borçlular beklenmeyen hal ya da mücbir sebep sonucu doğan zararlardan sorumlu değildirler¹²⁶. Bununla birlikte Borçlar Kanunu bazı istisnai durumlarda beklenmeyen halden sorumluluğu kabul etmiştir.¹²⁷

SONUÇ

Sorumluluğun iki anlamı vardır. İlk anlamıyla, borcun hangi kaynaktan doğduğunu gösterir. Buna “-den sorumluluk” adı verilmektedir. İkinci olarak ise borcunu ifa etmeyen borcunun malvarlığına, cebri-i icra yoluyla el konulmasıdır. Günümüzde temel ilke malvarlığı ile sorumluluktur. Eski hukuklarda olduğu gibi Roma hukukunun ilk dönemlerinde de borçlular şahıslarıyla sorumluydu. Alacaklı, borcunu ödemeyen borçluyu isterse öldürebilir, isterse köle olarak satabilirdi. Zamanla praetorların çalışmalarıyla malvarlığı ile sorumluluğa geçildi.

Roma hukukunun ilk dönemlerinde egemen olan sorumluluk türü kusursuz sorumluluktur. Kusursuz sorumlulukta önemli olan ortaya çıkan sonuçtur. Zarar meydana gelmişse, borçlunun kusuru olup olmadığına

¹²⁶ **Tahiroğlu**, 69; **Oğuzman/Öz**, 418. Türk Hukukunda da beklenmeyen hal ile mücbir sebep ayırımı için çeşitli kıstaslar konulmuştur. İlk olarak mücbir sebep beklenmeyen hale göre daha şiddetli ve mutlak şekilde kaçınılmazdır, yani nicelik yönünden bir farklılık söz konusudur. İkinci olarak mücbir sebep işletme ya da faaliyetin dışında gerçekleşen bir olayken, beklenmeyen hal işletmeden kaynaklanan bir olay da olabilmektedir. Son olarak da mücbir sebep illiyet bağıını her zaman kesip kişiyi sorumluluktan her zaman kurtarıırken, beklenmeyen hal her zaman bu sonucu doğurmamaktadır (**Eren**, 580).

¹²⁷ **Akinci**, Roma, 27. Örneğin TBK m. 119'a göre temerrüde düşen borçlu mala beklenmeyen haller sonucu gelen zararlardan da sorumludur.

bakılmazdı. Roma Hukukunda bu dönemde bir tür kusursuz sorumluluk türü olan custodia uygulanıyordu. Bir malı kendi menfaati için elinde bulunduranlar, malın beklenmeyen haller sonucu zarar görmesinden de sorumluydu. Bununla birlikte bu dönemde bile mücbir sebepten sorumluluk yoktu.

Klasik hukuk döneminde custodia yanında dolus'tan sorumluluk da vardı. Güvene dayanan ve açılan davalar sonucu şerefsizlik hükmü verilen sözleşmelerde dolus ölçütü uygulanıyordu. Bazı hallerde dolus'un yetersiz kalmasıyla culpa kavramı da belirmeye başladı.

Culpa ilk olarak Lex Aquilia'da düzenlenen mala zarar verme suçunun unsurlarının işlenmesiyle belirdi ve akdî sorumluluk alanında da uygulanmaya başladı. Culpa'nın culpa lata ve culpa levis olarak ikiye ayrılması ise Iustianianus döneminde oldu. Ağır ihmal herkesin göstereceği dikkati göstermemektir. Çok ağır kusur olduğu için, kasta eşit sayıldı. Hafif ihmal ise iyi bir aile babasının göstermesi gereken dikkat ve özeni göstermemektir. Bu dönemde kusur sorumluluğu temel ilke olarak benimsendi. Hafif ihmalin belirlenmesinde kural olarak iyi bir aile babası ölçütü olarak alınıyordu. Bu ölçüye soyut ölçü adı verilmekteydi. Bazı hukuki ilişkilerde ise borçlunun kendi işlerinde gösterdiği dikkat ve özene bakılıyordu. Buna somut ölçü deniliyordu.

Iustianianus döneminde borçluların sorumluluğunu belirlemede bazı kıstaslar vardı. Borçlu dolus'tan her zaman sorumluydu. Bunun anlaşmalarla kaldırılması mümkün değildi. Bu dönemde sorumlulukla ilgili fayda ilkesi uygulandı. Buna göre, sözleşmede yararı olan taraf tüm kusurlarından (omnis culpa) sorumluydu. Menfaati olmayanın ise sorumluluğu hafifletilmişti. Sadece kastı ve ağır ihmalinden sorumluydu. Yine bu dönemde borçlunun beklenmeyen hal ve mücbir sebepten sorumlu olmayacağı ilkesi benimsendi. Bu konudaki tek istisna otelci, gemici ve ahır sahiplerinin sorumluluğuydu.

KAYNAKLAR

- Akıncı, Ş. : Borçlar Hukuku Bilgisi, 9. B., Konya 2016 (Akıncı, Borçlar).
- _____ : Roma Borçlar Hukuku, 6. B., Konya 2016 (Akıncı, Roma).
- _____ : Roma Hukukunda Şirket Akdi Ve Bunun Türk Hukukuna Etkileri, SÜHFD, Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan, C. 5, S. 1-2, 1996, s. 137-151 (Akıncı, Şirket).
- Di Marzo, S. : (Çev. Ziya Umur), Roma Hukuku, İstanbul,1954.
- Eren, F. : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 21. B., Ankara 2017.
- Erdoğan, B. : Roma Borçlar Hukuku Dersleri, yeni Türk Borçlar Kanunu'na göre Hazırlanmış Yeni Bası, İstanbul 2014, 895-908 (Erdoğan, Roma).
- _____ : Klasik Roma Hukuku'nda Kusursuz Sorumluluk Örneği: Custodia, Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan, C.1, İstanbul 2008, s. 895-908. (Erdoğan, Custodia).
- Gaius, Institutiones : (Çev. Türkan Rado), İstanbul 1953
- Günel, A.N./
- Küçükgüngör, E. : Çağdaş Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Hukuku Pratik Çalışmaları, 2. B., Ankara 2002.
- Gürten, K. : Receptum Nautarum, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.4, S.1, 2003, s. 275-294.
- Honig, R. : (Çev. Şemseddin Talip), Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 1935.
- İlçin Gönenç, F. : Roma Hukukunda Şirket Akti, İstanbul 2004 (İlçin Gönenç, Şirket).

- _____ : Haksız Fiil Sorumluluğunun Tarihsel Gelişimi, MÜHF-HAD, Sempozyum Özel Sayısı, C.14, S.4, 2008, s. 13-28. (İlçin Gönenç, Haksız Fiil)
- Karadeniz, Ö.** : Iustinianus Zamanına Kadar Roma'da iş ilişkileri, Ankara 1976. (Karadeniz, İş İlişkileri)
- Karadeniz, Ö.** : Roma Hukukunda Peculium Müessesesi, AÜHFD, 1968, C. 25, S. 3-4, s. 179-194 (Karadeniz, Peculium)
- Karadeniz Çelebican, Ö.** : Roma Hukuku, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış 17. B., Ankara 2014.
- Kılıçoğlu, A. M.** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Genişletilmiş 18. B., Ankara 2014.
- Koschaker, P./ Ayiter, K.** : Modern Hususi Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Ankara 1983.
- Küçükgüngör, E.** : Roma Hukukunda Vedia Sözleşmesi (Depositum), Ankara 2002.
- Oğuzman, K./ Öz, T.** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, Gözden Geçirilmiş 12. B., İstanbul 2014.
- Rado, T.** : Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku, İstanbul 2011.
- Sayın Korkmaz, B.** : Roma Hukuku'nda Vekâlet Sözleşmesi (Mandatum), Ankara 2014.
- Schwarz, A. B.** : (Çev. Bülent Davran), Borçlar Hukuku Dersleri, C.1, İstanbul 1948 (Schwarz, Borçlar).
_____ : (Çev. Türkan Basman), Roma Hukuku Dersleri, C.1, İstanbul 1943 (Schwarz, Roma).
- Somer, P.** : Roma Hukukunda İstisna Akdi (Locatio Conductio Operis), Türk Hukuku ile Karşılaştırmalı, İstanbul, 2008 (Somer, İstisna).

-
- _____ : Roma Hukukunda Mala Verilen Zarar, Türk Hukuku ile Karşılaştırmalı, İstanbul 2008 (Somer, Mala Verilen Zarar).
- Söğütlü Erişgin, Ö.** : Roma Hukuku'nda Haksız Fiil Benzerleri (Quasi Delicta), Ankara 2002 (Söğütlü Erişgin, Haksız Fiil).
- Tahiroğlu, B.** : Roma Borçlar Hukuku, İstanbul 2011.
- Tahiroğlu, B./Erdoğan, B.** : Roma Hukuku Dersleri, 6. B., İstanbul 2010.
- Tandoğan, H.** : Türk Mesuliyet Hukuku, 1961 Yılı Birinci Basımdan Tıpkı Bası, İstanbul 2010.
- Umur, Z.** : Roma Hukuku, İstanbul 1973 (Umur, Roma).
_____ : Roma Hukuku Lügati, İstanbul 1975 (Umur, Lügat).
- Zilelioğlu, H.** : Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış, AÜHFD., C. 34, S.1-4, s. 241-264.